

Palazzo, Fennerno Salucra, Ciciliano, Sce- A la, Cossatæ, Diffellenga, Badalauco.

voli...

Bulgari, Blandendæ, Albano, Sente, Radi . . .

Sanctæ Ahathæ, S. Secundi, S. Peregrini, Bugel- Nivola.

DE ATTONIBUS DIATRIBA.

Auctore erudito sæculi XVIII viro,

(Apud Mai, Veterum Scriptorum Collectio nova ex codice Vaticano).

I. Cum multa sunt quæ facile inducere in errorem prudentes etiam et acutissimos viros potuere, tum maxime ejusdem nominis in pluribus hominibus iteratio. Huic malo, ut remedium aliquod afferretur, fuere qui disquisitiones, dissertationes, diatribas, vel simile aliquid scriberent de cognominibus viris. Quo in genere celebres sunt viri eruditissimi Joannis Alberti Fabricii in bibliotheca præsertim Græca elenchi illi sui, et viri pariter docti Leonis Allatii de Simeonibus de Psellis diatribæ. Atque utinam alias, quas paraverat his similes, vel ad umbilicum ille perduxisset; vel perductas evulgasset? (1693) quod nunc a viro similis doctrinæ, et ejusdem patriæ avide exspectamus (1694). Mihi Attonum diversorum capitularia vulganti constitutum est et si laudem illorum non possum, consilium tamen imitari et de Attonibus pluribus, ut lux aliqua edendis monumentis accedat, diatribam scribere.

II. Et primo quidem de nomine ipso dicendum est, quod varie multum afferri solet. Nam « Hatto, Haddo, Hetto, Hayto, Hayde, Haitho, Otto » idem nomen est, ut adnotavit quem modo laudavi Joannes Albertus Fabricius (1694¹), et alibi (1694²) quoque adjunxit pronuntiationes ejusdem nominis alias « Ahytho, Haito, Heito, Haido, Hatto, itemque (1694³) Adto, Atto. » Papebrochius (1694⁴), de sancto Attone Vallisumbrosæ olim abbate loquens, admonet antiquioribus scriptoribus dici « Attus, Actus, Actius; ex sui temporis, ait, Latino usu; aliis vero ex vulgari linguæ Italicæ forma Atto, Sive Attho. » Vellem dixisset vulgari linguæ formam id tulisse potius, ut Azzo diceretur: quod celebre sit Italis hoc nomen; ut vel in una Estensi familia Muratorius (1694⁵) novem sic nuncupatos principes numeraverit, quorum non nemo dictus etiam Azzolinus. Et fortasse non aliud nomen est Azzo, quod legitur in veteri charta apud Edmundum Martenium (1695). Esse vero idem nomen Attus, seu Atto, et Azzo, vel etiam Actis, Actius etc., monuit quem modo laudavi Muratorius ad chartam Azzonis episcopi Pisani anni 1017 (1696), qui (1697) de marchione Alberto Estensi ait: « Chiamato ancora con altro nome, o soprano Azzo, Ato, Atto, Azo, Atho,

B Aczo, Acto; » et postea (1698) de bisavo comitis Mathildis Adalberto seu Alberto: « Era anco detto con secundo nome Attone, che è lo stesso che Azzone, e Azzo » quanquam (1699) contra Leibnitium negat idem nomen fuisse Adelbertum et Azzonem (1700). Nihilominus celeberrimi auctores annalium Camaldulensium admonet (1701) sequioribus ætatibus promiscua fuisse nomina Azonis et Arnaldi, ut Cononis et Conradi. Illud autem est verissimum, quod Papebrochius addebat, ex idiomatum diversitate atque ex unius idiomatis alia apud aliam gentem pronuntiatione multiplex hoc nomen esse factum, idemque in aliis nominibus contigisse. Nam, e. g., commutationem litterarum *tt* et *dd*, quam potest hic animadvertere, in aliis etiam nominibus videbis, atque observavit alibi (1902) Muratorius. Addas ex Mabillonio (703) varietatem aliam Heido, et ex Francisco Zacharia in catalogo abbatum Vallisumbrosæ Acto (1784). Nescio vero an idem ac Hatto sit Hatta nomen monachi Blandiniensis apud Gandavum, et abbatis Nobiliacensis, de quo Mabillonius (1705). Idem est Hetti, de quo infra erit sermo.

III. Utilis est hæc nominis ejusdem in scribendo vel pronuntiando dissimilitudo, ne ad diversos homines distinguendos hoc quasi indicio seu argumento utamur. Exempli causa, auctor Germaniæ sacræ, Marcus Hansizius (1706), ut probet Attonem Pataviensem episcopum alium esse ab Attone Frisingensi. « Nam, inquit, Frisingensis in tabulis Frisingensibus non appellatur Hatto, sed Atto. » Miror etiam virum eruditum, et in mss. codicibus tractandis versatissimum, Lucam Dacherium (1709), postquam de Ahytone (ut ipse vocat) Basileensi dixit: « Qui aliis Halto, Heito, Haido nuncupatur, » scribere paulo post in chronico Sanctigallensi: Hatto, corrupto nomine, appellatur pro Haito vel Heito. Peræque enim illa nomina a veteribus usurpantur. Cæterum facile erit in eodem Attone Frisingensi errare non attendentibus aliter atque aliter hoc nomen efferri in unius Anastasii codice. Nam in Vita Leonis III et post aliquantos dies, ait, fidelibus missis, qui cum eo venerunt in pontificale obse-

(1693) Leonis Allatii diatribæ tres ineditæ de Nicetis, de Philonibus, et de Theodoris, a me vulgantur ex codice mihi extra Vaticanam bibliothecam cognito. A. MAIUS.

(1694) Intelligit, puto, auctor N. Vernatiam, Græcum linguæ patriæ in bibliotheca Vaticana scriptorem, ad quem multa Allatii scripta pervenerant. A. MAIUS.

(1694¹) Biblioth. med. latin., V. Hatto.

(1694²) Ib., V. Ahytho.

(1694³) Ib., V. Adto.

(1694⁴) Ad. d. 22 maii, tom. V, pag. 194, edit.

Antwerp.

(1694⁵) Antichità Estensi tom. I, II.

(1695) Tom. I, Thesaur. anecd., pag. 5.

(1696) Antiquit. med. æv., tom. III, col. 1073.

(1697) AA. Estens. sub. init.

(1698) Cap. 21, pag. 197.

(1699) Dissert. XII, tom. 3, col. 728.

(1700) V. eundem annal., ad A. 365.

(1701) Ad A. 109.

(1702) Antiq. med. æv., tom. 3, col. 1073.

(1703) Ib., dissert. 33, V. *addizzare*.

(1704) Anecd. med. æv., pag. 176.

(1705) AA. Bened. ad A. 672, num. 20, et Act. SS. sæc. II, part. 2, pag. 985, et sæc. III, par. I, pag. 472.

(1706) Tom. I, pag. 153.

(1707) In præf. tom. VI, Spic.

quium, videlicet Haldivaldo et Arno, reverendis-
simis archiepiscopis, et Cuniberto Bernardo, Hat-
tone et Jesse reverendiss., et sanctissimis epi-
scopis, »tc. Ita prima Anastasii editio Velsiana,
necnon Fabrotiana (1708), Blanchiniana (1709),
Muratorii (1710). At in editione Vignolii (1711) Ca-
niperto, Bernardo, Ottone, et Jesse; aliosque mss.
codd. allegat, ubi Otto et Jesse. Magis etiam in
eodem erratum a Cl. Cointio, qui Attonem hunc
esse Pataviensem episcopum censuit, qui, eo anno
799, nondum erat episcopus; est vero Atto Frisin-
gensis, ut recte Pagius statuit (1712), et Hansizius.
etc. (1713), Non erit ergo sine ullo fructu Attones
saltem celebriores recensere.

IV. Prætereo martyres duos, Attonem diaconum,
de quo Bollandiani in Actis sanctorum (1714), et At-
tonem martyrem Alexandrinum, de quo pariter
iidem Bollandiani (1715). Primum in his occurrere
videtur hoc nomen sæculo circiter IV. Sed acta eorum
incerta sunt. Profecto multo frequentius factum est,
consequentibus sæculis, in sæcularibus viris vel ec-
clesiasticis. Ex prioribus illis celebris maxime est
Atto ille, Attici ducis filius, qui monasterium con-
didit Attonis, ab eo dictum, de quo Mabillonius (1715).
Attonem, vicecomitem Odonis ducis Tolosani narrat
idem Mabillonius (1717). Hoc recentior, alius Atto
vicecomes in veteri charta apud Martenium (1718);
item alius Atto apud eundem (1719), Bernardi vice-
comitis Biterrensis pater. Atto comes, qui bellavit
apud Tarentum cum Saracenis anno 991, nominatur
in chronico Cavensi. Sed nihil hi ad propositum no-
strum faciunt, et Attones, viri laici nobiles tam multi
sunt, ut in uno monumento plures quandoque occur-
rant. Itaque de ecclesiasticis duntaxat viris agemus:
quod ut facilius fieri possit, elenchum eorum, quos
celebriores invenimus, hic attexemus, quem quidem
a sæculo VIII ordimur. Nam ante Gothorum, et Lon-
gobardonum tempora difficile est reperire qui ita
nominarentur. Itaque barbaræ originis videri posset
nomen Atto, præsertim cum prima syllaba in plu-
ribus eorum gentium nominibus aliis reperitur:
tamen vero barbarorum lingua *habitationem* designare
aiunt; sed ludere in oculis non placet.

V. Anno 740, Atto abbas sancti Vincentii ad Vul-
turnum successor Tatonis ex Mabillonio (1720).
Hunc a Stephano II missum legatum ad Aistulphum
constat ex iisdem Annalibus Mabillonii, aliisque.

754. Hatto, Strasburgensis episcopus, nominatur
in epistola Zachariæ PP. in Vita sancti Bonifacii
apud Mabillonium (1721); ab aliis vocatur Heddo.

760. Ante annum 761, quo Rodolphus, Vercellen-
sis episcopus, concilio Romano interfuit sub Paulo I,
ponitur ab Ughello (1722) Atto I, Vercellensis epi-
scopus ex Cortinello: de quo tamen nulla exstare

- (1708) Pag. 125.
- (1709) Tom. I, pag. 281.
- (1710) Tom. III, part. I, pag. 490.
- (1711) Num. 20. tom. II, pag. 251.
- (1712) Ad. A. 799, num. 5.
- (1713) Tom. I, Germ. sacr., pag. 152.
- (1714) Ad. d. 27 Aprilis, tom. III, pag. 488.
- (1715) Ad d. 40 Jul. tom. III, pag. 33.
- (1716) AA. Bened., ad A. 667, num. 61.
- (1717) Ib., ad. A. 840, num. 26.
- (1718) Tom. I, Thesaur. anecd., pag. 149.
- (1719) Ib., pag. 335.
- (1720) In AA. Bened., ad A. 740, num. 52.
- (1721) Sæc. IV, part. 2. pag. 63.
- (1722) In Epp. Vercellens., tom. IV, Ital. sacr.,
num. 25.
- (1723) In Annal., ad A. 769, num. 4.
- (1724) Ib., ad A. 723, II, 41.
- (1725) Ap. Baronium, ad A. 722.
- (1726) Ap. Mabillon., tom. IV. Anecd.
- (1727) Ex epist. C. Caroli 90 et 91. col. 92. et 83.

A monumenta testatur ceber editor operum Attonis
Vercellentis. (Fictitium existimo hunc Attonem.
MAI.

769. Atto, abbas Bauzani, cui Tassilo Bajoariæ
dux cum Roma rediret, magnum terræ tractum
concessit «in ædificationem monasterii atque ipsius
servitium, » ut Tassilo ipse loquitur in diplomate
suo apud Mabillonium (1723); qui an idem sit cum
episcopo Frisigensi sollicite disquirat (1724).

772. Atto abbas concilio apud Dingalvingam in-
terfuit ex monumentis veteribus, a Velsero colle-
ctis (1725).

784. Atto, episcopus Ratisponensis, ex annalibus
Ratisponensibus (1726).

787. Atto diaconus. Adrianus PP. memoeat, inter
missos Caroli Beneventur, » Attonem, religiosum
diaconum » qui, fugiens intus in ecclesiam Salerni,
præstimore ejusdem ecclesiæ altare tenuit (1727).

B 799. Atto, episcopus unus ex missis Caroli magni,
qui quæstionem habuerunt de aggressoribus Leo-
nis III (1728). Fuit hic Frisigensis episcopus, de quo
Hansizius (1729); sed omnium uberrime in historia
Frisigensi (1730). Carolus Meichelbeck, eique suc-
cessit Hitto. In carmine de episcopis Frisigensibus.
a. ud Mabillonium (1731) Hatto hic quintus episco-
porum Frisigensium recensetur.

810. Hatto monachus, de quo in indice abbatum
Fuldensium (1732) « Ratgarius... Harbanum et Hat-
tonem Turonis direxit ad Albinum magistrum, gra-
tia liberales discendi artes. »

811. Atto, episcopus Basileensis, legatione fun-
ctus jussu Caroli magni ad Nicephorum imperato-
rem (1733). Fuit episcopus Basileæ, et abbas Angiæ.
De eo nos postea.

Hatto, episcopus Augustensis, memoratur in chro-
nico Saxonico (1734).

C 817. Aatto, Pataviensis episcopus, hoc anno mo-
ritur (1735). Episcoporum acceperat anno 806. (1736)

818. Atto, episcopus Cremonensis, hoc anno suffec-
tus dicitur Valfredo (1757). Idem, anno 842, nomina-
tur in placito apud Muratorium (1738).

821. Hatto, Trevirensis (1749) interfuit concilio
apud Theodonis villam: memoratur etiam in fra-
gmento de episcopis Trevirensibus (1748), ubi voca-
tur Hetti. Exstant ejus epistolæ ad Frotarium Tul-
lensem episcopum (1741).

830. Ato, episcopus Santonensis, in diplomate apud
Mabillonium, (1742) ubi illum Ludovicus Pius
« parentem suum » vocat.

833. Atto. Nannetensis episcopus, in diplomate
apud eundem Mabillonium (1743) subscripsit con-
ventui Wormatiensi, anno 833 (1744).

(1728) Ex Anastas. ap. Baron. ad h, A., nu-
mer. 8.

- D (1729) In episc.
- (1730) Part. 1, Lalisb. in Arnon., pag. 84.
- (1731) Tom. IV., Analect., pag. 526.
- (1732) Ap. Baronium.
- (1733) A. A. Pithœani, et Baronius, ad A. 842,
num. 12, 14.
- (1734) V. Mabillon.
- (1735) Hansizius, Germ. sacr, tom. II, pag. 122.
- (1736) Id., tom. I, pag. 152.
- (1737) Ap. Zachar., de, epp. Cremonens., pag. 62.
- (1738) Dissert. 31, tom. II Antiquit. med. æv.;
pag. 97.
- (1739) Collect. Hard., tom. IV, col. 1237.
- (1740) Mabill., sæc. III, Ben. part 2, pag. 613.
- (1741) Tom. VII, CC. Isabbe, col. 1865.
- (1742) Sæc. IV. Ben. part. I. p. 431.
- (1743) Ib., pag. 578.
- (1744) Tom. IV., coll. Hard., col. 1373.

840. Ante hunc annum, quo floruisse ponitur, sanctus Adalgisius, Novariensem Ecclesiam rexit Atto (1745).

856. Atto Fuldensis, abbas Bonosus dictus, hoc anno decessit (1746). Exstat ad eum Lupi Ferrariensis epistola LXXXVI.

859. Atto Viridunensis interfuit concilio Tullensi (1747), et, sequenti anno, capitula pacis inter reges Francorum excussit; quæ Atto laicus confirmavit (1748). Anno 862, legatus Romam mittitur (1749). Hic est de quo mota quæstio quod oblatione regulari in monasterio sancti Germani Antisiodorensium exstiterit, et, contra regulas ecclesiasticas inde discedens, ad ordinem episcopalem pervenerit » ut narrat synodus Tullensis ad Saponarias hoc anno congregata. Ab anno 859 ad 870 sedit; ejus epitaphium protulit Mabillonius (1750) qui de eo fusse in annalibus (1751). Inventio corporis, et translatio narratur in Vita B. Richardi abbatis (1752).

876. Atto, Eporediensis episcopus (1763).

877. Azzio Regiensis subscripsit concilio Ravennatensi sic: « Azzio Regiensis episcopus subscripsi (1754). » Quare corrigendus Ughellus, qui Azium (ut vocat) Regii Lepidi episcopum Aaroni decessori suffectum dicit ante 890. In diplomate Berengarii regis apud eundem Ughellum, anno 898 vocatur « Azzo, venerabilis, sanctæ Regien. Ecclesiæ præsul, » nominatur ab Adelardo, qui diu post ei successit, in placito apud Muratorium (1755), anno 944.

890. Sunzoni archiepiscopo Moguntino suffectus Hatto Augiensis abbas, cujus ingenium describit Mabillonius (1756), et mortem (1757) de eodem ex Regione Baronius (1758) Triburiensi concilio subscriptus invenitur (1759) et archiepiscopatus Magdeburgensis in concilio Ravennatensi institutioni (1760) Habetur etiam ejusdem, et suffraganeorum epistola ad Joannem IX (1761).

903. Azo, diaconus sanctæ Ravennatis Ecclesiæ, et abbas præpositus sancti Vitalis (1762).

912. Ahyto, archiepiscopus Mediolanensis, in veteri charta apud Muratorium (1763).

927. Cluniacensis monasterii fundatori a Willelmo comite factæ subscriptus invenitur « Atto peccator, episcopus » quin sedes exprimitur (1764).

933. Azzo, episcopus Cumanus seu Comensis, apud quem Ratherius exsul detentus, narrante Mabillonio (1765).

935. Atto Vercellensis nominatur in placito apud

- (1745) Ughell. in epp. novar., num. 31.
 (1746) Mabillon. ad h. A., num. 5.
 (1747) Collect. Hard., tom. V., col. 490.
 (1748) Baron. ad A. 860, num. 14.
 (1749) Id., ib., num. 23.
 (1750) Analect., tom. II.
 (1751) Ad h. A., num. 567.
 (1752) Sæc. iv, Ben., pag. 522, 541.
 (1753) Collect. Hard., tom. VI, col. 159.
 (1754) Id., ib., tom. IV, col. 192.
 (1755) AA. med. æv., diss. 62, col. 203, tom. V.
 (1756) AA. Bened., ad A. 890, num. 57.
 (1757) Id., ad A. 912, num. 71.
 (1758) Ad A. 891, num. 8.
 (1759) Collect. Hard., tom. V, col. 436.
 (1760) Id., col. 654.
 (1761) Id., col. 481.
 (1762) In diplom. apud Murator., tom. III, col. 143.
 (1763) Dissert. 72., AA. med. æv., tom. VI, pag. 193.
 (1764) Ap. Mabillon. sæc. v., Bened., pag. 80.
 (1765) AA. ad h. A., num. 40.
 (1766) Diss. 31, tom. II Antiquit. med. æv., pag. 5.

A Muratorium hoc anno (1766), et in placito alio anni 912 (1767). Item in alio anni 948 (1768). De eo Ughellus (1766). Vide Burontium, editorem ejus operum, anno 1768.

945. Azzo, S. R. E. scriniarius, in diplomate apud Mabillonium (1770).

964. Atto, Ausonensis episcopus, de quo Mabillonius (1771).

967. Atto, Senogalliensis episcopus, interfuit concilio Romano (1772).

Azzo, abbas montis Aventini Romæ (1773).

968. Atto abbas Fuldensis, ab Ottone Romam anno 962 præmissus (1774) ejus diplomati pro Ecclesia Romana subscripsit (1775); postea archiepiscopus Moguntinus subscribit concilio Ravennatensi, et loca quædam ditionis suæ Magdeburgensi subjicit: « Ego Hatto sanctæ Moguntinæ Ecclesiæ archiepiscopus manu propria confirmavi, et subscripsi (1776). » Fuerat abbas Fuldensis factus anno 956, (1777) et anno 968, archiepiscopus Mogontinus; altero anno extinctus « parum secunda fama, ait Mabillonius (1778), ex commentis recentiorum, qui ejus clarissimo nomini perperam illuserunt. »

970. Atto, Tudertinus episcopus, apud Ughellum (1779), qui hoc anno Ottonis imperatoris legato constantissime restitit, ne corpus sancti Fortunati episcopi deportaret in Gallias.

972. Atto, abbas sancti Basoli (1780), subscribit decreto Adalberonis archiepiscopi Rhemensis.

Atto, reclusus, cujus mentio in Vita sancti Udalrici, cui moriens vestium partem donavit (1781).

976. Atto, episcopus Brixiensis (1782).

989. Atto, abbas cænobii Ticinensis in Cælo aureo, cujus mentio in placito apud Muratorium (1783).

996. Azzo, episcopus Ostiensis S. R. E. card. nominatur inter eos qui subscripsere Gregorii V. diplomati, dato Romæ vi Kal. Jun. pontif. A. I., monachis cænobii Amiatini contra Arialdum, seu Esvaldum episcopum Clusinum.

Atto, episcopus Senogalliensis, ex veteri charta apud Muratorium (1784).

1000. Azolinus, Laudunensis episcopus, ad quem exstat epistola Silvestri II (1785): aliis autem Ascelinus.

1040. Atto, abbas sancti Victoris de Clusis O. Camaldulensis in veteri charta (1786).

1012. Azo, coepiscopus Arretinus (1787).

1044. Atto, primus Bobiensis episcopus (1788).

- (1767) Id., pag. 942.
 (1768) Diss. 56, tom. V, pag. 559.
 (1769) In epp. Vercellens., dum. 44.
 (1770) AA. Bened., ad h. A., num. 56.
 (1771) Id., ad h. A., num. 86.
 (1772) Mansius, tom. 4, supplem., col. 1455.
 (1773) Cl. P. Gallett. Gab., pag. 49.
 (1774) Baronius, ad A. 964, num. 4.
 (1775) Collect. Hard., tom. VI, part. 1, col. 626.
 (1776) Mansius, tom. I, supplem., col. 4457.
 (1777) Mabillon, ad h. A., num. 97.
 (1778) Ad A. 968.
 (1779) In epp. Tudert., num. 49.
 (1780) Collect. Hard., tom. VI, col. 690.
 (1781) Mabillon., in AA. Bened., ad h. A., num. 81.
 (1782) Ughellus ex Fayno.
 (1783) AA. med. æv., tom. VI, pag. 349.
 (1784) In AA. Estens.
 (1785) Collect. Hard., tom. VI, col. 759.
 (1786) Apud. annal. Camald., pag. 196, V. ibid. pag. 225.
 (1787) Vid. annal. Camal., ad h. A., p. 344.
 (1788) Ughellus. tom. IV.

cujus mentio habetur in privilegio Conradi imperatoris Bobiensi Ecclesie.

4015. Azzo, Civitatisnovæ episcopus synodo Aquileiensi interfuit (1789).

4017. Azzo, episcopus Pisanus ex charta apud Muratorium (1790), memoratur etiam in diplomate, anno 1188, Clementis III (1791).

4026. Acto II, abbas sancti Victoris de Clusis (1792).

4028. Atho seu Azo, monachus Vallisumbrosæ, sanctitate insignis (1793).

4032. Azo, monachus alter, de quo Petrus Damianus (1794).

4037. Acto, episcopus Florentinus, cujus exstant apud Ughellum (1795) diplomata plura vel pro canonicis suis, qui communiter vivebant, vel pro monasterio sancti Miniati; hoc anno subscribit concilio Romano (1796).

Acto, episcopus Centumcellensis, interfuit eidem concilio Romano (1797).

4039. Azzo, abbas Farfensis (1798).

4049. Actius, episcopus Firmanus, cujus permutationem bonorum hoc anno factam cum Adelberto Arduino refert Ughellus. Hic videtur esse Azzo, cujus mentio in veteri charta apud auctores Annalium Camaldulensium (1799).

4050. Atto, episcopus Camerinensis

Atto, episcopus Marsicanus.

Atto, episcopus Fulinensis [*al.* Fulginensis] una cum Attone Centumcellensi subscribunt concilio Romano sub Leone IX (1800).

4056. Actus vel Acto, ad quem scribit Nicolaus II (1804): » Nicolaus episcopus, servus servorum Dei, dilecto confratri Actoni, sanctæ Alternensi Ecclesie episcopo. » Exstat hujus narratio « de Passione imaginis Christi Domini, facta in civitate Alternensi anno 1062. » Eam Ughellus edidit (1802). De hoc episcopo clerus quoque Mazzucchellus.

4058. Azo, episcopus Arretinus, ecclesiam Camaldulensium consecravit (1803).

1059. Conventui Medioianensi subscribunt Atto presbyter; Atto diaconus; Atto subdiaconus (1804). Concilio Romano sub Nicolao II subscribunt Atto, episcopus Novariensis; Atto, episcopus Fulinensis (1805). Invenitur etiam nomen Attonis episcopi Reatinus. Verum cum ibidem subscriptus inveniat » Girardus, episcopus Reatinus » dubius est Atto iste Ughello (1806). Dubitationem etiam majorem injicit antiquus Vaticanus codex, ubi, qui huic synodo interfuit, appellatur. Secundus episcopus Reatinus; cujus Secundi mentio exstat in donatione

(1789) Mansius, *supplem.* tom. I, col. 1252.

(1790) AA. *med. æv.*, tom. III, col. 4073.

(1791) Vid. AA. Camald., ad. A. 4002, num. 4, et in app., tom. I, n. 97,

(1792) Ex vet. charta, in app., AA. Camald., tom. I, pag. 277.

(1793) Tom. II, AA. Camald., ad h. A.

(1794) Vit. sancti Romual., cap. 72.

(1795) In epp. Florentinis, num. 23.

(1796) Collect. Hard., tom. VI, col. 246.

(1797) lb.

(1798) Gallett. Gab., pag. 141.

(1799) App., tom. IV, num. 84,

(1800) Mans., *supplem.* tom. I, col. 1293, et Mabilion. *sæc.* v, Bened. p. 895.

(1801) Ap. Ughell. in ep. Teatin., num. 43.

(1802) Ughel., loc. cit.

(1803) Breve record., in app. tom. II, AA. Camald., num. 89, V. AA. ad h. A.

(1804) Mans. *supplem.*, tom. I, col. 1328.

(1805) Collect. Hard., tom. VI, col. 4067.

(1806) In epp. Reat., num. 46.

(1807) Ughellus, t. IV, in epp. Bergomens.

(1808) Ita subscribit diplomati. App., tom. III,

quadam Ecclesie Reatinæ facta. Atto, episcopus Reatinus, cum Attone Novariensi subscribus invenitur concilio Romano sub Gregorio VII, anno 1081. Suspicer ergo concilia ista duo Romana confusa, et subscriptiones ab uno ad aliud translata.

4064. Atto, Bergomensis episcopus, hoc anno electus archiepiscopus Mediolanensis (1807).

4063. Azo, presbyter et monachus atque abbas monasterii sanctæ Reparatæ Canaldulensis O (1808).

4067. Atto sive Panzo, Adriensis episcopus, Mediolanensis, cui cathedrale templum absolvit, e vivis exemplis anno 1078 (1809).

1870. Atto diaconus interfuit synodo Volaterranæ (1810).

1071. Atto, archiepiscopus Mediolanensis qui in summa ejus Ecclesie perturbatione, cum Guidone archiepiscopo mortuo ab Henrico imperatore intrusus esset, Gothofredus studio Erlambandi Ecclesie defensoris canonice electus est, ejusque electio a Romano Pontifice probata. Quia tamen nunquam episcopalem ordinationem accepit, locum non invenit in catalogo archiepiscoporum Mediolanensium apud Papebrochium (1811).

1075. Atto, episcopus Lucerinus, interfuit concilio Beneventano, eique subscripsit: « Ego Azzo Lucerinus episcopus (1812). »

(1078. Atto, cardinalis Mediolanensis apud Martanium (1813).

1079. Azo monachus, in monumentis celebris Patris, abbatis Galletti (1814).

1081. Atto, cardinalis ab Alexandro II creatus, de quo Ciaconius (1815). (Hic est cujus ego nuc capitulare seu canonum breviarium in lucem extuli. MAI.)

Atto episcopus Novariensis, et Atto episcopus Reatinus concilio Romano interfuerunt (1816).

1088. Azo, abbas sanctæ Floræ de Arretio (1817).

4090. Azo, archipresbyter Florentinus (1818).

1092. Azzo, ex subdiacono S. R. E. diaconus, cardinalis sub Urbano II (1819).

1102. Atto de monte Burrensonis, testis donationis a Mathilda factæ E. R. (1820).

1103. Azzo Aquensis (1821) interfuit concilio Romano (1824). Invenitur etiam in placito anni 1145 apud Muratorium (1823).

1115. Atto Arelatensis epistolam scripsit hoc anno, quam refert Martenius (1824).

1116. Azo, archiepiscopus Turitanus (1825).

1117. Beatus Azo, monachus Camaldunensis (1826).

1119. Atto, archipresbyter sanctæ Mariæ in via Lata subscribit electioni Calixti II: « Ego Atto archi-

AA. Camald., num. 405.

(1809) Ughellus, in epp. Adriens.

(1810) Mans. *supplem.*, tom. I, col. 1374.

(1811) In exegesi du epp. Mediolanees., tom. VII, actor. Mai.

(1812) Collect. Hard., tom. VI, col. 1554.

(1813) Tom. IV Thes. anecd., col. 103.

(1814) Vesterar., pag. 20, et Gab., pag. 24, A. 1077.

(1815) Tom. I, col. 841.

(1816) Ap. Marten., loc. cit.

(1817) In vet. charta, tom. III, AA. Camald., pag. 44.

(1818) In vot. charta, ib., num. 68, pag. 99.

(1819) Ciacon.

(1820) Baronius, ad h. A., num. 21.

(1821) Collect. Hard., tom. VI, part. II, col. 1872.

(1822) Ex Landulpho in chron.

(1823) Tom. V, AA. diss. LXX, col. 1027.

(1824) Ampliss. collect., tom. I, col. 634.

(1825) In vet. diplomate ap. AA. Camald., ad h. A., num. 21.

(1826) Brocchi descriz. del Mugel., pag. 67, et AA. Camald., ad h. A.

B

C

D

presbyter in via Lata sanctæ Mariæ cum omnibus clericis ejusdem ecclesiæ laudo et confirmo (1827).»

1119. Atto Vivariensis interfuit concilio Rhemensi (1828).

1120. Atto, Arelatensis episcopus, interfuit concilio Tolosano (1829), ex quo Callixtus II, epistolam dedit Pontio Anianensi abbati adversus illum et monachos Casæ Dei. Subscribit concilio Viennensi anni 1124 (1830): « Ego Atho, Arelatensis archiepiscopus, laudo et subscribo. » Ejusdem epistolam ad G. Ademarium profert Martenius (1831).

1120. Atto, archidiaconus Placentinus, eligitur archiepiscopus Pisanus, decessitque anno 1122 (1832).

1123. Azolinus Augustensis subscribit concilio in quo Henricus imperator investituras restituit (1833).

1125. Atto, episcopus Phistoriensis, antea abbas Vallisumbrosæ, celebris est scriptor Vitæ sancti Joannis Gualberti, quam Mabillonius edidit (1834), et Bollandiani (1835). Celebrior etiam vitæ sanctitatis: quare fuisse de eo in Actis sanctorum Papebrochius (1836). In serie abbatum Vallisumbrosæ apud Zachariam (1837) octavus recensetur. Ughellus episcopum Pistoriensem vigesimum facit (1838), et Innocentii II ad eum diploma refert.

1128. Azzo, Camaldulensis abbas sanctorum Justi et Clementis Volaterrarum (1839).

1129. Atto Trecensis (1840) interfuit concilio Parisiensi. Memoratur in bulla Innocentii II, anno 1142 (1841).

1120. Actus, seu Azzo, Placentinus præpositus Ecclesiæ collegialis sancti Antonini Placentiæ, renuntiatus ab Innocentio II cardinalis sanctæ Anastasiæ (1842) mense Decembri, anno 1130 vel 1133. Reperitur subscriptus in diplomate anni 1137 Innocentii II (1843).

1135. Azzo presbyter, cardinalis sanctæ Anastasiæ sub Innocentio II (1844).

1139. Azo, Tyrensis archiepiscopus (1845).

Azo, prior Camaldulensis (1846).

1143. Actius, seu Atus, aliis sanctus Atto secundus, Florentinus episcopus, cujus exstat (1847) epistola Oprando abbati sancti Salvii in ejus monasterii et monachorum gratiam, quorum expertum se esse charitatem dicit in necessitate sua, qua gravabatur pro expensis, « quas pro ecclesiastico officio recuperando Romam sæpe eundo et redeundo fecerat. » Ex quo colligunt censuris ipsum fuisse irretitum, quibus ut se exueret, Romam petere coactus est.

1149. Azo Camaldulensis, abbas sanctæ Mariæ, Florentiæ (1848).

1174. Atto, abbas sancti Salvatoris de Sexto, nominatur in sententia Pisanorum judicium in controversia inter ipsum et Ubaldum archiepiscopum Pisanum (1849).

1174. Atto, archipresbyter sancti Flaviani, epi-

(1827) Mans. supplement., tom. II, col. 347.

(1828) In collect. Hard., tom. VI, part. II, sub init., col. 4980.

(1829) Mans., supplement., tom. II, col. 342.

(1830) Marten. Thesaur., tom. IV, col. 430.

(1831) Ampliss. collect., tom. I, col. 634.

(1832) Ex chronico apud Murator., tom. VI scriptor., col. 440.

(1833) Collect. Hard., tom. VI, part. II, pag. 445.

(1834) Sæc. VI, part. II, pag. 266.

(1835) Ad d. 12 Jul., tom. III, pag. 365.

(1836) Ad d. 22 Maii, tom. V, p. 494.

(1837) Anecd. med. æv., pag. 476.

(1838) Ughellus in epp. Pistoriens., t. III, p. 294.

(1839) In vet. charta, app., tom. III, AA. Camald., num. 258.

(1840) Collect. Hard., tom. VI, part. II, pag. 448.

(1841) Marten., tom. III, Thes., col. 4229.

(1842) Ciaccon.

(1843) Append. AA. Camald., num. 236.

(1844) Ciaccon.

scopus Aprutinae Ecclesiæ seu Terani, qui sancti Bernardi corpus in decentiorem locum transtulit (1850).

1193. Atto, ejusdem Ecclesiæ episcopus, post Guidonem successorem Attoni, cujus mentio in privilegio Henrici VI imperatoris Asculanæ Ecclesiæ concessio. Memoratur quoque in donatione ejusdem Henrici Berardo, archidiacono Asculano, mox Messanenensi archiepiscopo (1851).

1197. Atto, episcopus Camerinensis (1852).

Ultra hoc sæculum XII non progredimur; quod nimirum ultra non assurgant hoc nomine ecclesiastici viri, quos scripsisse capitularia comperimus, et quorum causa duntaxat alios recensere aggressi sumus. Cæterum ita usitatum præsertim sæculo XII cœpit esse hoc nomen, ut in cognomen familiæ nobilis Pisanæ transierit, cujus capita dicebantur de domo Azonis, de quibus exstant vetera monumenta (1853). Nunc ergo de Attonibus dicemus, qui ad propositum nostrum maxime conducunt et fuerunt capitularium auctores.

VI. Incipimus ab Haytone Basileensi; cujus plura opera feruntur; sed maxime capitulare quod Lucas Dacherius « nobilissimum ejus fetum » vocat (1854), ediditque primus. Cum enim indicium operis hujus ei fecisset Emericus Bigotius, Roma reversus Parisios, Dacherius a Joanne Bona (postea S. R. E. cardinale tunc Fulienis abbate generali) postulavit impetravitque descriptum ex codice Barberino. Adidit (1855), cum illud ederet Dacherius, exstare etiam in codicibus Vaticanis 4446, 4447, 4448. Exstat et in codice nostro Holsteniano eodem titulo, quem repræsentavit Dacherius. Hinc translatum est in collectionibus conciliorum Labbeana (1856), Harduini (1857) etc. Labbeus testatur ultra anni 822 differri hoc posse. Ad annum 846 retulit illud Mabillonius (1858), speciminis etiam loco recitans capitula nonnulla. Obiit enim anno 836. At ex Hermanno Contracto, Augiæ monacho, idem (1859) et ante annos tredecim ad Augiæ monasterium redierat. Erlebaldo discipulo antea suo monasterii cura commissa, anno scilicet 822, aut 823. Bene ergo illud a Labbeo constitutum est: nam quo præcise anno dederit, pro certo constitui non potest. Fuisse jam episcopum, anno 844, cum missus est in Orientem constare videtur: nam episcopus nominatur. Hinc auctores incerti a Pithæo editi (1860): « 844. Imperator legatos suos Constantinopolim misit Haydonem Basileensem episcopum, et Bug. comitem Turonicum, et Aio Longobordum de Aquileia ad confirmandum cum Nicephoro pacem. » De hac legatione laudatur Mabillonius (1861) ostendens prosperum ejus exitum, contra quam scripserat Sangallensis monachus, qui tamen Hattonem vocat, præcellentissimum mente et corpore virum. Hæc est legatio cujus Hatto Hodæporicum scripsit; qui non-

(1845) In diplomat., tom. III, AA. Camald., App., num. 247.

(1846) Ibid.

(1847) Ap. Ughellum, in epp. Florentinis, num. 29.

(1848) AA. Camald., ad h. A., num. 42.

(1849) Excerpt. arch. Pisan., ap. Murat., tom. III, AA. col. 4473.

(1850) Ughellus in epp. Aprutinis.

(1851) Apud Ughellum.

(1852) Ughellus in epp. Camerinens. V. AA. Camald. ad A. 1059, tom. II, pag. 245, et ad h. A. tom. IV, pag. 46.

(1853) V. AA. Camald. ad A. 486.

(1854) In præfat. tom. VI. Spicil.

(1855) Præfat.

(1856) Tom. VII, col. 4522.

(1857) Tom. IV, col. 4241.

(1858) Ad h. A. num. 42.

(1859) Ad h. A. num. 55.

(1860) Inter scriptor. XII.

(1861) Ad A. 844. num. 87,

dum lucem vidit : de quo alioque opere anonymus Mellicensis a Pezio editus (1862). « Hetto, venerabilis Augiensis cœnobii presbyter temporibus Ludovici, mirabilem visionem cujusdam Augiensis monachi, nomine Wettini, quam eductus e corpore vidit, qui et reductus post triduum obiit, prosa describit, idem, postmodum Basileæ episcopus factus, cum Bugone et Aionecomitibus Constantinopolim missus, suum describit hodœporicum. » De hoc pariter opere Hermannus ad annum 824: « Augiæ Wettinus monachus e corpore ductus et reductus post triduum obiit, cujus visiones Heito episcopus prosa, et Walachfridus heroico metro scripsit. » Wettini visum ab Hettone nostro descriptum editum est cum visionibus sancti Methildis, Hildegardis, etc., Parisiis, 1513, typis Henrici Stephani, et cum Walafridi Strabonis ejusdem descriptione hexametro versu a Mabillonio (1863) cum Balutii epistola. Sed maxime legendum ejusdem Mabillonii de ea et similibus rebus iudicium in auctoribus (1864). Obiit Hetto Basileensis, anno 836, quemadmodum laudatus Mabillo statuit (1865), et Pagius (1865) ex auctoribus Wingartensibus, Augiensibus et sancti Galli. Floruit Hetto magna apud Carolum magnum gratia: quare inter episcopos, quos Caroli testamento subscripsisse legimus, invenitur Hetto, episcopus Basileensis, idemque Augiensis abbas. Hanc gratiam virtutibus sibi suis collegit. Quinquennis venerat ad cœnobiū Insulanense, seu Augiense (utroque enim nomine vocatur); in quo ex Walafrido (1867) sub abbatibus præsertim Joanne, Petro, et Waldone, velut aurea stella, fulgebat. Cum ejus fama ad Caroli aures pervenisset, ab eo in palatium vocatus est, et invitatus ad Basileensem episcopatum promotus: eo postea relicto, ad monasterium suum rediit, ut diximus. Laudatur in Vita sancti Menginradi eremitæ (1686). « Fuit autem tunc temporis in ipsa insula abbas, nomine Hatto, vir valde in doctrina, et operibus bonis morumque nobilitate fulgens, qui et Basileensis Ecclesiæ præsul exstitit, quo actuose vitæ negotia respiciente, atque ad contemplativæ vitæ pulchritudinem se transferente, » etc. Veterum de eo scriptorum loca retulit Dacherius (1869), et crebra ejus mentio in Benedictinorum auctoribus. Addo nihil aliud videri, quam hujus capitulare quod in catalogo miss. Augiæ divitis apud Legipontium (1870) inscribitur Hattonis nomine « ordinationes pro præbyteris suæ diœceseos. »

VII. Alterius Attonis capitulare codice Holsteniano nostro continetur, nimirum Vercellensis (1871), quod e capitula habet centum hoc titulo: « Incipiunt capitula canonum excerptorum de diversis conciliis, decretalibus, statutis atque epistolis congruentium ad forense iudicium, collecta tempore domini Attonis episcopi. » Edidit hæc capitula Dacherius (1872) titulo alio, nimirum: « Attonis II Vercellensis episcopi, capitulare; » quæ ex Vaticano codice sibi misit Joannes Bona, ut in præfatione narrat Dacherius scripta anno 1664. Cum vero male mulcatus vitio temporis fuisset Vaticanus

A codex, obtinere non potuit exemplum codicis Vercellensis, ut emendaret. Sed Vercellensem expressit nuper clarus vir Carolus Burontius del Signore editis Attonis operibus et capitulari hoc eodem illo Dacheriano titulo, anno 1768. Capitula uti sunt in codice nostro, ita etiam in memorata editione (1873, et apud Dacherium. Sed mirum est priora capitula duo « 1. Admonitio pontificis ad presbyteros, qualiter erga subditos agant. Obsecro vos, fratres dilectissimi, ut erga subjectarum plebium profectum et emendationem vigilantissima cura laboretis, etc. 2. Retractio ejusdem, et de ordinis discretionem, bonæque vitæ exhortatione. Veraciter nosse debetis, » etc., edita a Baronio (1874) nomine Theodulphi Aureliamensis, cum aliis Theodulphi capitulis, quæ ab Attonis capitulis prorsas discrepant. Ex Baronio eadem vulgavit cum Hincmari epistolis Joannes Bussæus (1875), illata deinde in collectiones conciliorum Labbei (1876), Harduini (1877), etc. Quod confirmat virorum eruditorum opinionem, quæ ad usum ecclesiarum erant ex diversis scriptoribus selecta, omniaque unius insignioris auctoris nomine data. Cum vero Dacherius ejusdem Attonis opera alia vulgasset, libellum scilicet de Pressuris ecclesiasticis, et epistolas cum frequentioribus lacunis ob codicis Vaticani vitium, eadem integriora Vercellensis editor representavit, et præterea Commentarium, quem Attoni huic tribuit, in omnes Pauli Epistolas. Verum nec, ut ipse narrat, posteriores partes duas tractatus de Pressuris ecclesiasticis integras, quibus ea supplerentur quæ desunt apud Dacherium reperire potuit, nec aliud Attonis opus quod Polypticum et Perpendicularium (1878) appellavit quo noxia redarguere, et honesta sancire decet. Clarus Mazzucchellus (1879) annotat a Piccinello (1880) aliud opus Attoni tribui adversus libidinosos, helluones, et aleatores, sed simul animadvertit simile opus ascribere Rossottum Attoni Avogadro, Vercellensi pariter episcopo.

C VIII. Atto II, in Dacherii titulo hic vocatur quod alius præcesserit in eadem Vercellensi Ecclesia episcopus ex Ughello, quod pariter sensit Rossottus (1881); « at unius tantum memoria, scribit Vercellensis editor (1882), apud nos exstat Attonis scriptis factisque celeberrimi; alterius autem cujusvis, qui hinc vel præcesserit annis vel subsecutus sit, nihil in monumentis habemus. » Cæterea Attonis hujus obscura sunt, quemadmodum idem vir eruditus probat: qui tamen suspicatur a Longobardia Vercellas venisse: atque indubitatum esse asseverat ad episcopatum pervenisse anno 924 et (1883) Ragemberto successisse. Itaque a vero aberravit Dacherius Ughellum secutus, et annum episcopalis cathedræ assignans 945. Hoc manifeste refutatur ex placito Papiæ habito ab Hugone rege apud Muratorium (1884), ubi una cum Ratherio, Epoderiensi episcopo interfuit Atto episcopus, anno 935. Ejus virtutes, et quanto calamitosissimis temporibus plebi suæ subsidio fuerit demonstrat del signore, edito diplomate quo ad subveniendum egentibus prædia possessio-

(1862) Ad calc. biblioth.

(1863) Sæc. iv, Bened. part. 1, pag. 263.

(1864) Ad A. 824, num. 67.

(1865) Ad h. A., num. 55.

(1866) Ad h. A., num. 44.

(1867) In carm. de vis. Wett.

(1868) Ap. Mabill. sæc. iv, Ben. part. 2, pag. 65.

(1869) In præfat.

(1870) Histor. litter., O. S. Ben. part. 1, pag. 576.

(1871) De Attone Vercellensi ejusque operibus Natalis Alex. in S. ix et x, cap. 3, art. 36.

(1872) Tom. VII, spicil. init.

(1873) Tom. II, pag. 207.

(1874) Ad A. 835, num. 5.

(1875) Moguntia A. 1602, in 4.

(1876) Tom. VII, col. 4437.

(1877) Tom. IV, col. 943.

(1878) Perpendiculari secundam editionem vulgavit Mansius, primam ergo, ut suo loco dixi, Mai.

(1879) Tom. I, pag. 4224.

(1880) In Athen.

(1881) In syllab. script.

(1882) In præfat.

(1883) De duobus Attonibus Vercellarum episcopis, recte distinguendis, videsis quæ ergo dixi ad illorum scripta, et in præfatione, Mai.

(1884) AA. med. æv., diss. 31.

nesque suas liberalissime cessit : cui diplomati dato anno 945 ipse subscribit sic : « Atto, gratia Dei episcopus a ma facto subscripsi. » Donatus vero ipse quoque est, id est ejus ecclesia, alveis fluminum cum insulis, ripis, etc., a regibus Hugone et Lothario, ex alio diplomate ab eodem auctore recitato. Adhuc in vivis fuisse Attomen anno 948 colligitur ex diplomate apud Muratorium (1885) eo anno dato, cui ipse subscriptus invenitur. Quo anno obierit non constat. Hoc solum scimus anno 964 Ingonem ejus successorem episcopum fuisse. Adde exstare ad Attonem epistolam Ambrosii presbyteri Mediolanensis (qui ex claro Saxio (1886) floruit circa annum 850), editam in spicilegio Dacherii, cum hunc Atto consulisset de conjugio eorum, qui ob baptismum cognationem spiritualem contraxerant : consuluerat etiam eundem Atto de canonibus quibusdam Patrum orientalium. Capitularia Attonis utriusque, de quo hactenus dixi, Basileensis et Vercellensis, jam pridem in lucem prolata fuerant, et cum minima sint ea, in quibus codex noster ab editis differt, non existimavi facturum operæ pretium si iterum edidissem.

IX. Tertius est Atto, cujus capitulare nondum vulgatum habet Holstianus codex hoc titulo : « Attonis cardinalis presbyteri capitulare. » Quis hic Atto fuerit non pronum est dicere, cum nihil aliud quam quod hoc titulo habetur eum nobis patefaciat. Quinque sunt hoc nomine (nam ut diximus, Atto, Hatto, Azzo, idem valent) qui recensentur cardinales ab iis, qui eorum res gestas seu nomina colligere (non enim ad cardinales S. R. E., de quibus nunc loquimur pertinet « Azo canonicus et cardinalis » qui, anno 1023, memoratur in monumentis, quæ clarus Pater abbas Gallettus de Gabio Latinorum oppido collegit (1887) ; fuere enim, qui canonici ecclesiarum quarundam cum essent, « canonici cardinales » dicerentur ; quorum septem Ecclesiæ Bisuntinæ indulsit anno 1051 Leo IX (1888), « qui cum dalmatica, mitra, sandalis, chirothecis ad altare illud ordinati missas ibi facerent, quorum unus loci illius decanus annullo etiam ad missarum solemniam uteretur. » Hinc scriptor historiæ foundationis archiepiscopatus Magdeburgensis editus a Meibomio narrat jus hoc attributum ejus Ecclesiæ archiepiscopo « ut inter cardinales episcopos Romanæ sedis consortium haberet ; præterea duodecim presbyteros, septem diaconos, sexdecim subdiaconos cardinales ad morem S. R. E. ordinare posset : qui ad principale altare ministrantes quotidie, excepto jejuniis, dalmaticis, festis vero sandalis uterentur. » Ex veris propriisque Romanæ Ecclesiæ cardinalibus, qui huc pertinent, primus est Azzo, qui sub Gregorio V, vixit et anno hujus pontificis primo id est, vulg. ær. 996, subscripsit pontificis illius diplomati Romæ dato vi Kal. Jun., pro monachis cœnobii Amiatini contra Arial dum seu Esualdum episcopum Clusinum (1889) ; quod diploma legitur apud Ughellum (1690) : « Azo episcopus sanctæ Ostiensis Ecclesiæ. » Celeberrimi auctores annalium Camaldulensium (1891) annotant Azonem hunc in episcopis Ostiensibus præteritum

A ab Ughello esse, nec præteriri debuisse. « Ipsi vero diploma producunt (1892) Benedicti VIII, pro abbacia Burgensi, datum per manus Azzonis episcopi sanctæ Ostiensis Ecclesiæ, et bibliothecarii sanctæ apostolicæ sedis anno 1013. »

Alter est Atto, cujus titulum ignoravit Ciacconius (1893) et Panvinius (1894). Sed ab Alexandro II creatum dixit, perhibetque acerrimum fuisse vindicem adversus schismaticos Gregorii VII ; dubitatque an Prænестinus episcopus fuerit. Hunc et Palatinus memoravit (1895).

Tertius est Azzo ex subdiacono S. R. E. diaconus cardinalis ab Urbano II creatus, quem Ciacconius ait (1896) diplomatibus pro monasterio Cassinate, et Ecclesia Salernitana subscripsisse. Ex Palatio (1897) interfuit concilio Vastallensi celebrato a Paschali II.

Quartus est Actus seu Azzo, Placentinus præpositus Ecclesiæ collegialis sancti Antonini Placentiæ, ab Innocentio II renuntiatus cardinalis sanctæ Anastasiæ mense Decembri anno 1130, vel 1133. Consecrata ecclesia cathedrali Ferrariensi sancti Gregorii, obiit sub eodem Innocentio : atque hic de ejus decessu ad canonicos sancti Antonini Placentiæ scribit (1898) : « De morte quidem charissimi filii nostri Azonis, presbyteri cardinalis præpositi vestri, tanto amplius condolemus, quanto magis personam ejus amabamus, atque in ejus obitu majora sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et nobis obsequia sunt subtracta. »

Quintus est Azo, presbyter cardinalis sanctæ Anastasiæ ; quem Tudertinum ex familia de Actis (infirmo ex nomine argumento capto) facit Jacobilus (1899). Hic Innocentii II diplomati anni 1135, xiii Kal. Jul. dato Petro præposito Bergomensi subscriptus invenitur apud Ughellum (1909) : « Ego Azo presbyter cardinalis titulo sanctæ Anastasiæ. »

X. Videamus nunc utrum ex his aliquis sit Atto capitularis nostri auctor. Planum est neminem ex tribus postremis esse posse : nam quem ultimo loco nominavi, titulum habuit sanctæ Anastasiæ ; reliqui duo fuere diaconi ; noster vero presbyter tituli sancti Marci. Dubitari ergo potest an unus sit ex duobus primis, vel alius nobis hactenus ignotus. Dubitantibus tamen opportune occurrit vetus monumentum apud Martenium (1901) : in quo cum Gregorius VII. anno ejus pontificatus 9, id est, 1081, convenientibus simul episcopis, cardinalibus, abbatibus, archipresbyteris, ut dicerent utrum bona ecclesiarum possint poni in pignore, pro pecunia colligenda ad resistendum Wiberto archiepiscopo Ravennati, Romanam sedem invadere conanti, statutum est sacras res ecclesiarum nullatenus in militia, sæculari expendendas, nisi in alimenta pauperum, in sancto usu rerum divinarum, et redemptione captivorum. Huic decreto subscribit inter cæteros « Atto cardinalis sancti Marci (1902). » Vivebat ergo anno 1091, et secundus est ex iis, quos nominavi. Patriam etiam ex vetere alio monumento elicere me posse puto apud eundem Martenium (1903), cui hic est titulus : « Juramentum Berengarii Turonici factum Romæ in ecclesia Lateranensi de Eucharistia tempore Gregorii VII papæ. » Est autem fragmentum concilii Romani

(1885) AA. med. æv., diss. 66.

(1886) Tom. I. bibl. med., col. 44.

(1887) Pag. 97.

(1888) In constit. ap. Chifflet.

(1889) Ciaccon., tom. I, pag. 750.

(1890) In epp. Clusin., tom. III, col. 618.

(1891) Ad A. 106, num. 8.

(1892) App. tom. I, num. 92.

(1893) T. I, pag. 841.

(1894) Pag. 68.

(1895) Tom. I, fast. card., col. 81.

(1896) Tom. I, pag. 895.

(1897) Tom. I, pag. 119.

(1898) Ciaccon. tom. I, pag. 986, et AA. Camald

tom. III, ad A. 1136.

(1899) In annal. Umbr.

(1900) In epp. Bergomat., tom. IV, col. 455.

(1901) Monumentum hoc a Martenio editum, occurrit etiam in calce codicis Vaticani. Unde nos Attonis cardinalis capitulare edidimus, cum his optimis lectionibus, quibus turpia Martenianæ editionis menda objurgantur : *alimonia* pro *alimenta*, *corbanam* pro *corbanam*, *Heliodorus* pro *Eliodorus*, *portuensis* pro *portunensis*, *S. Chrysogoni*, pro *Chrysogonius*, *Conon* pro *Cono*, *Atto* pro *Ato*, *Sabæ* pro *Sabbæ*, *Mauritius* pro . . . *us. MAI.*

(1902) Ampliss. collect., tom. VII, col. 16.

(1903) T. IV, Thesaur. anecdot., col. 103.

anno 1078, in quo, quod alias fecerat, fecitque postea renovatum a se errorem ejuravit, et Papæ satisfecit. si quod hic dicitur audimus : quare additur : « mecum sentientibus in eis qui cum papa erant episcopo Portuensi, episcopo Sutrinensi, episcopo Terracineni, cardinalibus Attone Mediolanensi, monacho Tudensi Romanæ Ecclesiæ cardinali, nomine Deusdedit, Petro ancenario, etc. » Nam si temporum rationem habeamus, hæc congruere videntur, nec credibile est duos fuisse eodem tempore Attones cardinales.

XI. Dubitatum est an Atto hic cardinalis episcopus fuerit Prænestinus. Asseruit Panvinius, Ughellus eum præterivit. Sed Julius Ambrosius Lucentius (1904) scripsit : « Atto, presbyter cardinalis creatus ab Alexandro secundo, Gregorii VII in tuendo jure constans contra schismaticos, a Panvinio episcopis

(1904) In Prænest. epp., num. 22, col. 168. edit Rom. 1704, et in 2. edit Ughell., tom. I, col. 196. B

Prænestinis inseritur, præteritur ab Ughello, nullam de eo fortassis notitiam habuit ; hæsitans non deliberat Oldoinus. Nos, cum ad annum usque 1092, nullum habeamus post Ubertum, alterius Prænestinorum episcopi mentionem, nescio cur non deferendum sit tanto viro, qui Attonem ex presbytero cardinali Prænestinum episcopum enuntiat, nostro non contradicente Ughello. » Lucentio subscribere videtur Leonardus Ceconius in Historia Prænestina (1905) Uberto episcopo Prænestino subjiciens hunc Attonem ; cui anno 1092 jam successerat Berardus seu Benardus. Tempore ergo episcopatus, Prænestinis sacerdotibus suis hoc capitulare dedisse credo, nuncupans se cardinalem sancti Marci vel quod titulus dimitti tunc non soleret, vel quod nuncupationis loco illa denominatio prior retineretur.

(1905) Lib. iv, cap. 2., num. 15, pag. 239.

ANNO DOMINI DCCCCLXIV.

ADALGERUS

INCERTÆ SEDIS, FORSAN AUGUSTANÆ EPISCOPUS.

ORDINIS S. BENEDICTI.

ADMONITIO AD NONSUINDAM RECLUSAM |

SEU

LIBER DE STUDIO VIRTUTUM.

(Apud Pez, Thesaurus Anecd. novissimus, tomi II parte I.)

Tuæ non immemor piæ petitionis, o charissima mater, tibi, ut rogasti, scribere studui. Novi enim ardorem animi tui erga Scripturas divinas, novi tibi inesse studium legendi, et implendi ea quæ legis. Memor igitur sum lacrymarum tuarum, et omnis studii tui, quod in te sæpe perspexi, dum tecum de animæ tuæ sermocinarer profectu, et idcirco me non piguit, hoc, quod mihi tua subgerere studuit charitas, adimplere, quatenus et tu ex hac ipsa admonitione in Deum gradatim amore proficias, et ego tuæ mercedis effici merear particeps. Scio vero non mediocriter esse beatum, qui se solummodo Domino adjuvante salvat, sed novi multo beatiorum esse, qui secum alios ad cœleste regnum trahere festinat. Quapropter hortor tuam eximiam dilectionem, ut hanc admonitionem subinde legas, et memoriæ commendes, atque opere compleas, ut aliis bonum demonstrando, et te, et alios salves ; ut de tuo, et aliorum profectu felicem remunerationem a sponso tuo immortalis recipere merearis. **Mente so-**

C lerti pertracta, ne hoc agas, unde tuo cœlesti sponso displiceas, quia ipse tibi, si bene, ut cœpisti, perseveraveris, inauditam lætitiæ invisum gaudium cum cæteris condonabit sanctis, Paulo apostolo affirmante, qui dicit : *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit ; quæ præparavit diligentibus se Deus (1 Cor. II, 9).* Festina igitur ad illud gaudium, ad illam lætitiæ, in qua multi sanctorum requiescunt. Considera, Deo dilecta, quanta sit felicitas Dei vultum sine defectu cernere, sanctorum angelorum choris interesse, cum sanctorum hominum multitudine sine fine gaudere, et ad hanc gressibus virtutum quotidie appropinquare stude, et ut ad ea, quæ commemoravi recto tramite pergas, citiusque pervenire queas, hanc tuæ beatitudini admonitionem conscripsi, per quam non de una solummodo virtute, sed de multis te cupio admonere virtutibus. Quem sermonem ideo singulari numero *admonitionem* voco, quia quamvis multæ sint virtutes, et innumerabilia hortamenta, ad unam tamen